

Prvobitno određena područja (prema osnovnim školama) kasnije su se znatno izmijenila, u većini slučajeva proširila ili suzila, jer se arbitrarno unaprijed određena područja nisu pokazala kao zaista integrirane lokalne zajednice. Svaki od učesnika u projektu bio je, da tako kažem, „spušten padobranom u svoje područje“, odnosno, od samog početka prepušten sebi i svom snalaženju u novoj okolini. Traženje stana, trgovina, različitih servisa itd. koji su nužni da netko organizira svoj život u novoj sredini, bili su u stvari već dio istraživanja. Kontakti stečeni već prvog dana bili su kasnije dragocjene veze pomoću kojih se moglo ući u neformalni sistem komunikacija i poznanstava unutar te sredine. Osnovni problem kako POSTATI VIDLJIV u ulici i kvartu i tako interesantan barem jednom djelu susjedstva u kojem su nova lica barem donekle zapažena, rješavao se rigoroznim „stjecanjem“ novih navika: odlaženje u isto vrijeme uvijek u iste trgovine, kupnja novina uvijek na istom kiosku, razgovor sa djecom, čitanje lokalnih novina, vožnja biciklom ulicama u poslijepodnevne sate, itd. Na taj se način ipak može pomalo „uvući pod kožu“ jednog kvarta, steći uvid i, kasnije, pristup u njegove formalne i neformalne grupe.

Opća metoda promatranja sa participacijom kombinirana je sa ostalima, kao nevezanim i tematskim intervjuima, sistematskim posjetima, bilježenjem biografija, praćenjem lokalne štampe, učestvovanjem u lokalnim dobrovoljnim organizacijama, te detaljnim mapiranjem svake kuće, svake trgovine, institucije, itd. na području ispitivanja.

Statistički podaci koji su se mogli dobiti za ispitivane dijelove grada (često neadekvatni ili „prestari“) bili su nam dostavljeni od drugih članova istraživačke ekipe, od članova koji su bili posebno zaduženi samo za „kopanje“ po službenim statistikama.

Vrlo važni za integritet čitavog tima i za razvijanje i mijenjanje teorijskog okvira bili su redovni tjedni sastanci kompletnog tima. Ovdje se zajednički raspravljalo o problemima; ponovno, u svijetlu terenskog iskustva, raščišćavali su se pojmovi; davani su tematski izvještaji i izmjenjivali materijali — sva ko je u bilo kojem trenutku mogao znati što rade njegovo kolege u drugim dijelovima grada. Tjedni izvještaji svih članova bili su podvrgnuti kritici i diskusiji, što se u gotovo svakom slučaju pokazalo neizmjerljivo korisnim za samog istraživača. Iako potpuno fizički izolirani u tom višemilijunskom velegradu, duhovno jedinstvo među istraživačima nikada nije bilo narušeno.

Etički problem zaštite kazivača i ispitivanog područja uopće rješavan je tako da su u bilješkama i u izvještajima upotrebljavani samo pseudonimi, kako kazivača, tako i ulica, firma, institucija, itd. Osim toga, posebno „osjetljivi“ materijali pohranjivani su izvan granica SAD, na University of Windsor, u Kanadi.

Završna faza bila je relativno kratka. Zahvaljujući velikoj količini već pisanih materijala, te izgrađenom teorijskom okviru i brojnim sintezama, većina individualnih radnji, izvještaja i zaključaka, napisana je u toku iduća dva mjeseca. Održano je još nekoliko sastanaka sa diskusijama na kojima su dalje određivani i definirani pojmovi i teorijska okosnica. Međutim, konačna interpretacija zadržala je ipak pečat individualnosti svakog pojedinog učesnika u projektu.

1 Formalni naziv projekta je: „Irregular Economy: Urban Adaptation to Unemployment“, a organiziran je od University of Michigan u Ann Arboru i Wayne State University of Mental Health, Center for Studies of Metropolitan Problems, pod brojem 1 Ro1 MH 26105-02.

2 George P. Murdock: Human Relations Are Files. Yale University.

Opomba uredništva: Príspevek bo v celoti objavljen v Narodni umjetnosti, Zagreb 1976, št. 1

UDK 39.001

Ivan Kovačević, Beograd:

ZA TEORIJSKU ETNOLOGIJU

I pored toga što se javlja veliko nastojanje da se etnologija ponovo uspostavi kao „primenjena nauka“, što je prestala da bude uglavnom sa nestankom kolonijalnih imperija, etnologija se može odrediti kao prevashodno TEORIJSKA NAUKA. U drugim društvenim naukama npr. sociologiji isticanje teorijskog karaktera je u punoj meri uspostavilo neophodnu ravnotežu između istraživanja kojima je primena rezultata jedina svrha i samih teorijskih istraživanja. I pored čestih društvenih pritisaka koji apostrofiraju kao jedino korisno istraživanje koje ima neposrednu primenu u društvenoj praksi, time poremećena ravnoteža uvek se ponovo uspostavlja. Do toga dolazi zato što istraživanja koja imaju isključivo praktične ciljeve a nisu teorijski zasnovana ne daju rezultate koji mogu doprineti rešavanju konkretnih problema društvene prakse. Samim tim teorijska istraživanja ponovo izbijaju u prvi plan.

Treća vrsta istraživanja koja se iscrpljuju isključivo u opisivanju u potpunosti su van konteksta i sa istraživanjima koja imaju za cilj rešavanje, konkretnih problema društvene prakse i sa teorijskim istraživanjima. Stoga deskripcije u sociologiji „nemaju veći samostalni značaj“¹. I ne samo u sociologiji već i u etnologiji².

Ukoliko se u najopštijim crtama pogleda dosadašnji razvoj etnologije kod nas, lako se uočava da istraživanja koja imaju primenu u društvenoj praksi nikad nisu bila tretirana kao posao etnologa. U nekoliko mahova i u okviru raznih tendencija u našoj etnologiji postajalo je jedinstvo teorijskih istraživanja i istraživanja koja su kao krajnji rezultat imala čistu deskripciju. Međutim, skoro uvek se događalo da dati teorijski okvir u kome su vršene deskripcije postane preuzak

i to ili zbog toga što je određena teorija prevaziđena daljim razvitkom nauke u svetu i kod nas ili zbog nepostojanja snaga koje bi dalje razvijale postojeće okvire. Usled toga je na razvalinama pojedinih teorijskih sistema ostajalo još desetinama godina obilje istraživanja koja se zvršavaju pukom deskripcijom.³ Takva istraživanja, kao što je već istaknuto, nemaju veći samostalni značaj.

Da bi se preciznije moglo izneti postuliranje etnologije kao teorijske nauke neophodno je nacisti definiciju teorijske nauke uopšte. Po definiciji, teorijska nauka je „organizovano i metodično nastojanje da se racionalno—iskustvenim putem dodje do objektivnog, pouzdanog i preciznog, opšteg i sistematskog znanja o stvarnosti, odnosno o onom njenom delu koji proučava neka nauka“.⁴ Medjutim, već ova definicija teorijske nauke vodi pitanju koji deo stvarnosti proučava neka određena nauka, odnosno, do klasično formulisanog pitanja šta predstavlja predmet određene nauke. U okvirima jugoslovenske etnologije definicije predmeta su se uglavnom kretale u pravcu određena skupa konkretnih pojava koje predstavljaju predmet etnologije. Nemogućnost takvog određenja je poznata i van epistemoloških rasprava. U tom slučaju, veći broj i prirodnih i društvenih nauka imaju isti „predmet“ čime postaje nemoguće izgraditi klasifikaciju nauka. Epistemolozi takode upozoravaju da je nemoguće parcelisati svet tako da bi svaka nauka dobila svoj „predmet“. Nije jasno koja bi nauka, u tom slučaju, trebalo da ispituje odnose koji realno postoje među samim „predmetima“ raznih nauka. Definitvni udarac ovakvom shvatanju „predmeta“ proizlazi iz neminovnog raskidanja složenih interakcija koje je neophodno uzeti u obzir ukoliko se teži objašnjenju ispitivane pojave ili procesa. Parcelizacija sveta koja vodi takvom raskidanju u potpunosti onemogućava potpuno naučno objašnjenje što znači da sprečava izvršenje osnovnog cilja koji je pred nauku postavljen.⁵

Umesto određenja predmeta nauke kao skupa konkretnih pojava često se predlaže termin „problem“ koji zamenjuje stvari i procese. Određenje predmeta nauke kao skupa problema ipak ne omogućuje doslednu klasifikaciju nauka. Određuje se predmet nauke i kao skup „osnovnih sazajnih ciljeva“⁶ date nauke. Ovo određenje predstavlja napredak u odnosu na prethodne obzirom da se na osnovu njega može pristupiti izgradnji dosledne klasifikacije nauka koja neće osakatiti osnovne ciljeve naučnog saznanja.

Na osnovu izloženog postavlja se ključno pitanje: koji su osnovni sazajni ciljevi etnologije? U istoriji etnološke misli određenje „predmeta“ u klasičnom smislu je koncentrisano na tri pojma: „etnos“ „kultura“ i „antropos“, s tim što „etnos“ prevladuje u evropskoj tradiciji, a „antropos“ u anglo—saksonskoj. Ukoliko se za trenutak ostavi po strani terminološka opozicija etnologija—antropologija, iako konsekvence ove opozicije mogu prevazići terminološke okvire, može se postaviti pitanje kakav je odnos izmedju pojmova „etnos“, „kultura“ i „antropos“ i osnovnih sazajnih ciljeva etnologije. „Etnos“, njegova suština i rasprostiranje, su karakteristični za praistoriju i protoistoriju etnologije i nerazdvojno su povezani sa romantizmom, nacionalnim pokretima i nacionalizmom. U suštinskoj je protivrečnosti sa idejama koje prethode francuskoj buržuaskoj revoluciji na osnovu kojih se formira pojam „antropos“⁷. I pored toga što se i danas u određenim društveno—istorijskim situacijama pojam „etnos“ javlja, zajedno sa svom ideološkom sadržinom, on ne može poslužiti zasnivanju etnologije. Pojmovi „kultura“ i „čovjek“ su u tom smislu daleko prihvatljiviji. Njihovo sjedinjenje dato u Markuzeovoj definiciji kulture kao procesa humanizacije može postati polazna osnova za utvrđivanje osnovnih sazajnih ciljeva etnologije. Preciznije rečeno, teorijsko znanje o kulturi shvaćenoj kao proces humanizacije može biti osnovni cilj etnologije. Naravno, odmah se nameće pitanje odnosa ovako određene etnologije i drugih društvenih nauka. Jasno je da izmedju etnologije i sociologije koja se može najopštije odrediti kao teorijska nauka o društvu u ovom slučaju nema strogo utvrđenih granica. Isti je slučaj i sa psihologijom.

I pored toga što je konstatovano da određenje predmeta nauke kao „skupa problema“ ne rešava pitanje klasifikacije nauka neophodno je istaći prednosti koje ono ima u odnosu na određenje predmeta kao skupa konkretnih pojava, stvari i procesa. Prva i najvažnija prednost je što se time deskripcija jasno opovrgava kao samostalni cilj istraživanja.⁸ Ipak je neophodna jedna dopuna. Obično se rekonstrukcija pojava koje su se odigrale u prošlosti smatra problemom iako to u suštini nije. Iako je do takve rekonstrukcije moguće doći tek upotrebom složenih metoda razvijenih u istorijskom proučavanju njihov krajnji rezultat je deskripcija. Teškoće i nemogućnosti koje se javljaju u tom poslu ne mogu stvoriti naučni problem. I pored daleko većeg uloženog truda sazajni domet rekonstrukcija prošlosti je isti kao i u etnografskim ispitivanjima. Pravi značaj određenja predmeta kao skupa problema sastoji se u tome što sam pojam „problem“ implicira utvrđivanje determinizma pojava, odnosno prelaz sa iskustvenog obaveštenja na naučno objašnjenje.

Na osnovu ovog izlaganja mogu se izvesti sledeći osnovni zaključci:

1) Cilj etnološkog istraživanja je naučno objašnjenje problema koji proizlaze iz određenja kulture kao proceca humanizacije.

2) Precizno razgraničenje etnologije i drugih teorijskih društvenih nauka nije u potpunosti moguće.

Ova dva zaključka predstavljaju i dve etape u daljem razvoju etnologije obzirom da određenje etnologije kao teorijske nauke vodi ka gubljenju oštih granica u odnosu na druge teorijske društvene nauke. Pred naučnikom u oblasti društvenih nauka ostaju, u stvari, samo PROBLEMI i METODI koji mogu dovesti do naučnog objašnjenja i utvrđivanja teorijskog znanja. Proces dezintegracija pojedinih ograničenih disciplina je u toku i naročito mu doprinose tzv. metodološke pozajmice.⁹ U prilog tome govori i pojava velikog broja tzv. graničnih disciplina. Naravno, javljaju se i određene teškoće naročito u edukaciji.

Što se tiče etnologije, neuključivanje u ove procese može dovesti do velikog zaostajanja. Ljubomorno čuvanje integriteta discipline je moguće samo ukoliko se ograničava na deskripciju nekakvog „predmeta“ etnologije ili njegovu istorijsku rekonstrukciju. Takvo, veštačko, produžavanje „egzistencije“ ukida stvarne perspektive etnologije i u potpunosti joj nepovratno uništava *raison d'être*. Jer, sasvim je sigurno, da će etnologija ukoliko ne razvije teorijska istraživanja, ostati na nivou deskripcije, i neće biti u stanju čak ni da sprovede istraživanja koja mogu dati rezultate primenljive u društvenoj praksi, što sve zajedno može opasno ugroziti osnove njene egzistencije.

NAPOMENE

- (1) V. Milić, *Sociološki metod*, Beograd, 1965. 179.
- (2) Levi — Strosovo mišljenje da su etnografija, etnologija i antropologija tri faze ili tri etape jednog istraživanja s teim što etnologija vrši sintezu u geografskom, istorijskom i sistematskom pravcu, dok antropologija vrši globalna, teorijska upoštevavanja (Cl. Levi—Strauss, *Anthropologie structurale*, Paris, 1958.), koje je zastupao i autor u jednom ranijem radu (I. Kovačević, *Rasprave o antropologiji*, Sociološki pregled, 1. Beograd, 1974.), je u stvari upereno protiv teorijske etnologije. Nemogućnost velikog broja etnologa da predju nivo deskripcije, kao i odbijanje mogućnosti teorijskog znanja o društvu karakteristično za nemačku etnologiju koja se razvijala pod uticajem istorizma u neokantijanstvu i Lebensphilosophie, navelo je Levi—Strosa da, oslanjajući se na anglo-saksonsku tradiciju, zasnuje antropologiju koja će se uputiti ka teorijskom nivou saznanja.
- (3) Takvi teorijski sistemi su Radićev i Cvijićev.
- (4) V. Milić, op. cit. 180.
- (5) Primera ovakvog određivanja „predmeta“ etnologije ima bezbroj. Parcelizacija sveta se kretala uglavnom u dva pravca — prostornom i vremenskom. U Nemačkoj su, na primer, Völkskunde i Volkerkunde prostorno razgraničene. Često se u literaturi može sresti i mišljenje da antropolog proučava tuđe kulture a sociolog svojstvenu. U okviru vremenske parcelizacije etnologija se određuje kao proučavanje prošlosti a sociologija savremenosti. Takvo mišljenje je karakteristično za SSSR i zemlje istočne Evrope, a javlja se i kod nas. Kao ekstreman vid parcelizacije može se navesti stav A. Baša koji smatra da etnologija treba da proučava narodnu kulturu (materijalnu, socijalnu i duhovnu) i to: a) tradicionalnu kulturu (predfeudalnu); b) narodnu kulturu kod nižeg građanskog stanovništva i c) kulturu proletarijata. (A. Baš, *O istorijskom karakteru etnologije*, Etnološki pregled, 5, Beograd, 1963. 13.) Kao predmet etnologije određuju se i „narodi bez pisma“ nasuprot „narodima sa pismom“ koje proučavaju druge nauke itd. itd. Logičku neosnovanost ovakvih postupaka nije potrebno posebno dokazivati.
- (6) V. Milić, op. cit. 159. U tom pravcu ide i K. Jettmar kada kaže da se etnologija može dopunjavati sociologijom ukoliko sa svoje strane ne cilja na socijalni red već na kulturalne sadržaje. „Preko sociološkog upoređivanja i analize — piše dalje Jettmar — etnologija bi mogla dospeti do osnovnih iskaza o čoveku kao kulturno stvaralačkom biću; kao i do iskaza o fenomenu kulture kao takvom.“ (K. Jettmar, *Die anthropologische Aussage der Ethnologie*, Neue Anthropologie (herausgegeben von H.G. Gadamer und P. Vogler), Band 4. Kulturanthropologie, München—Stuttgart, 1973. 71).
- (7) Veoma je simptomatično i to da pregledi istorijskog razvoja etnologije i antropologije imaju različite početke. Pregledi istorije etnologije počinju sa prvim beleškama o „nepoznatim narodima“ najčešće iz antike. (npr. J. Poirier, *Historie de la pensée ethnologique*, u *Ethnologie générale*, Encyclopédie de la Pléiade, Volume publié sous la direction de Jean Poirier, Paris, 1968). Nasuprot tome, pregledi istorijskog razvitka misli u antropologiji počinju sa Prosvetiteljstvom odnosno filozofskim zasnovanjem pojma „čovek“. (Npr. M. Harris, *The Rise of Anthropological Theory*, London, 1968). U ovu podelu, koja naravno nije uvek striktna, uklapa se i jedini pregled razvoja etnološke misli napisan kod nas. (V. S. Kremenšek, *Obča etnologija*, Ljubljana, 1973).
- (8) Ovu misao sasvim jasno izražava i P. Mercier, *Uzajamno prožimanje etnoloških i socioloških metoda*, u G. Gurvitch, *Sociologija*, II, Zagreb, 1966. „Sve brojniji etnolozi odustaju od težnje za razradom inventara koji bi omogućio da se sačini prirodopis ljudskog roda, oni idu i dalje od toga te dovode u pitanje tradicionalan način istraživanja što ga predstavlja monografija i otkrivaju njezine nedostatke i njezinu nepouzdanost. Razvija se ETNOLOGIJA PROBLEMA.“ (P. Mercier, op. cit. 460.—podvukao I.K.)
- (9) O metodološkim pozajmicama etnologije sociologiji vidi P. Mercier. op. cit.

UDK 719:39.001:2

Peter Fister, Ljubljana

ETNOLOŠKO RAZISKOVALNO DELO V INTERDISCIPLINARNI NALOGI VAROVANJA ETNOLOŠKIH SPOMENIKOV

Tako o pomenu varovanja etnoloških spomenikov kot tudi o potrebi po večji zavzetosti etnologov zanje se je že večkrat razpravljalo, toda njihovo stanje je iz dneva v dan bolj kritično. Pobude naj bi prišle predvsem iz vrst etnologov samih. Kljub temu, da po stroki nisem etnolog, ob svojem delu pri etnoloških spomenikih vedno znova naletim na praznine, kjer manjka etnološka raziskava kot bistvena sestavina. Pričujoča razprava in predlogi za odpravo teh napak izhajajo iz izkušnje nekajletnih, večinoma neuspešnih poizkusov, da bi tudi etnologe enakopravno vključili v splošno kulturno nalogo varovanja naše kulturne dediščine ter da bi vsaj del etnoloških raziskav namenili tudi tej temi.

Toda seveda ne pomeni, da nobeno dosedanje etnološko raziskovalno delo ni bilo namenjeno gornji nalogi — bolj je odprto vprašanje usmerjenosti, oblike in uporabe etnoloških raziskav. Sproti pozabljamo da s čuvanjem kulturne dediščine ustvarjamo pomembne sestavine življenja tako v sedanosti kot tudi v prihodnosti. Predvsem raziskava te problematike in historično-etnološke raziskave o ljudskem stavbarstvu je tisto kar naj bi doprinesli etnologi v okviru varovanja etnoloških spomenikov. Žal moramo ugotoviti, da takih raziskav skoraj ni in da tudi število etnologov, ki delujejo kot specialisti v tej smeri, prej upada kot raste — marsikateri etnolog pa se raje zaposli celo zunaj svoje stroke. Morda je temu tako tudi zato, ker spomeniška služba sama ne kaže dovolj zanimanja, da bi pritegnila etnologe v svoje vrste.

Doslej so etnologi pri varstvu etnoloških spomenikov prihajali v poštev skoraj izključno le pri tako imenovanih topografskih nalogah, torej z evidentiranjem (in ne dokumentiranjem ...) etnološkega gradiva na terenu. Rezultat so bili v najboljšem primeru topografski elaborati, morda priključeni urbanističnim programom ali pa zelo redke samostojne topografije. Nekatera monografska dela, ki so sicer izšla tudi samostojno, niso bila nikdar polno uporabljena kot sestavni del študij ali načrtov za ohranitev etnoloških kulturnih spomenikov. Tudi delne raziskave ljudske arhitekture, tako pokrajinske kot krajevne ali tematske so se največkrat uporabljale le za postavitve muzejskih razstav, za publiciranje izsledkov v strokovnem tisku ipd. in malo kot viri za izdelavo spomeniško-varstvenih elaboratov.